

Цитування:

Недошовенко Т. Ф. Проявлений світ Федора Недошовенка – художника і педагога. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 1. С. 174–179.

Nedoshovenko T. (2023). Manifested World of Fedir Nedoshovenko, Artist and Teacher. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 174–179 [in Ukrainian].

Недошовенко Тамара Федорівна,
доцент кафедри живопису
Київської державної академії
декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені Михайла Бойчука,
заслужений діяч мистецтв України
<https://orcid.org/0000-0001-5023-978X>
tamaranedosovenko@gmail.com

ПРОЯВЛЕНИЙ СВІТ ФЕДОРА НЕДОШОВЕНКА – ХУДОЖНИКА І ПЕДАГОГА

Мета дослідження – проаналізувати творчу спадщину художника-живописця і педагога Ф. І. Недошовенка, роботи якого представляють київську школу українського живопису другої половини ХХ ст. Діяльність художника, його художня практика – живописна, педагогічна – нерозривно пов’язана з глибоким осмисленням законів образотворчого мистецтва в контексті європейської художньої культури. **Методологія статті** формується сукупністю таких методів, як мистецтвознавчий, структурний аксіологічний методи. Як методи емпіричного дослідження творів мистецтва застосовано: спостереження, порівняння, експеримент. Абстрагування, аналіз і синтез використано на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження. Історичний метод і системний підхід – як методи теоретичних узагальнень. **Наукова новизна** полягає в осмисленні творчості художника, його мистецької і педагогічної діяльності, що зумовлено принципами художніх жанрів. Уперше проаналізовано здобутки в жанрі портрета, натюрморту, станкової картини, специфічних особливостях, засобах і прийомах художньої виразності кожного жанру у творчості художника. **Висновки.** Діяльність Ф. Недошовенка припадає на довоєнний і післявоєнний період у межах Київського державного художнього інституту, на території якого художник проживав з родиною і викладав. Змістом творчості митця в широкому сенсі була людина, багатообразна природа, людське життя. Практика історії світового мистецтва підтверджує, що правдиве відображення дійсності, оголошене реалістичною естетикою, є важливим об’єктивним законом реалістичного мистецтва, якому художник навчав і навчався.

Ключові слова: спогади, родовід, витоки, школа, війна, педагогіка, станковий живопис, художньо-стилістичні особливості, композиція, картина, художній образ, колір, колорит.

Nedoshovenko Tamara, Honoured Artist of Ukraine, Associate Professor, Department of Painting, Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design

Manifested World of Fedir Nedoshovenko, Artist and Teacher

The purpose of the study is to examine and analyse the creative heritage of Fedir Nedoshovenko, the painter and teacher, whose works represent the Kyiv school of Ukrainian painting of the second half of the 20th century. The artist’s activity, his artistic practice – both in painting, teaching – is inextricably linked with a deep understanding of the laws of fine art in the context of the European artistic culture. **The methodology of the article** is formed by a set of methods such as art history and structural axiological methods. The methods of empirical research of works of art are used: observation, comparison, and experiment. Abstraction, analysis and synthesis are applied at the empirical and theoretical levels of research. Historical method and systematic approach are used as methods of theoretical generalisation. **Scientific novelty** consists in understanding the artist’s creativity, his artistic and pedagogical activity, which is determined by the principles of artistic genres. For the first time, achievements in the genre of portrait, still life, easel painting, specific features, means and methods of artistic expression of each genre in the artist’s work are analysed. **Conclusions.** The activity of Fedir Nedoshovenko was in the pre-war and post-war period within the boundaries of the Kyiv State Art Institute, on the territory of which the artist lived with his family and taught. The content of the artist’s work in a broad sense was a man, diverse nature, human life. The practice of the history of world art confirms that the true reflection of reality, announced by realistic aesthetics, is an important objective law of realistic art, which the artist taught and studied.

Key words: memories, ancestry, origins, school, war, pedagogy, easel painting, artistic and stylistic features, composition, painting, artistic image, colour, colouring.

Актуальність теми дослідження. У створенні художнього твору велике значення має здатність художника мислити образно, малювати яскраві та живі картини життя, створювати типові образи та характери. Обдарованість художника в поєднанні з глибоким і всебічним знанням дійсності є запорукою народження справжнього твору. У статті прослідковано життєвий і творчий шлях художника Федора Недошовенка в контексті розгортання подій того часу (Голодомор, Друга світова війна, післявоєнний період). Після смерті художника відбулися три великі виставки: у Центральному будинку художника (2004), Українському фонді культури (2005) та в галереї «Митець». Ці події, а також відгуки мистецтвознавців і публіки спонукають до поглиблених досліджень на запит української реалістичної школи живопису, частка праці якого належить творчій спадщині Ф. Недошовенка.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчу спадщину художника досліджували історик мистецтвознавства, член НСХУ, заслужений діяч мистецтв України В. Підгора [1; 2; 6; 14]; заслужений журналіст України Е. Подільський [3; 5]; мистецтвознавці В. Єфремова [4; 8], К. Максимович [11], К. Гончаренко [7], Г. Юхимець [15]. Водночас окреслена проблематика творчості Ф. Недошовенка є ще малодослідженою, що й зумовило вибір теми статті.

Мета дослідження полягає в розгляді й аналізі творчої спадщини художника-живописця і педагога Ф. І. Недошовенка, роботи якого представляють київську школу українського живопису другої половини ХХ ст. Діяльність митця, його художня практика – живописна, педагогічна – нерозривно пов'язані з глибоким осмисленням законів образотворчого мистецтва в контексті європейської художньої культури.

Виклад основного матеріалу. Доля Федора Івановича, народженого в селі на Вінниччині, це фактично доля українського народу у ХХ ст., на яку припали війни, голодомори, знову війни та голодомори.

Ф. Недошовенко народився 25 лютого 1918 року в районному центрі Погребище Вінницької області в родині коваля, який також був батьком коваля. Федір Іванович теж став би ковалем, бо любив це ремесло та навчався в зразковій школі фабрично-заводського навчання. Та із раннього дитинства виявив здібності до малювання, а батько заохочував до цього, пишався сином, який постійно представляв свої малюнки на районних виставках, а вже в сьомому класі виконав великий портрет олійними фарбами, який був усім до вподоби й самій моделі теж –

викладачеві школи Петрові Кривавичу. У селі викладали обдаровані Міляцький з дружиною, а також сам Микола Бурачек. Очевидно, звідси починаються дороги, які згодом привели митця в портретний клас Володимира Костецького та Сергія Григор'єва в художньому інституті.

Пригадуючи ті далекі роки, митець відзначає високу якість викладання в школі музики та мистецтва. У селі проживали митці-професіонали. У тому ж селі, у батьковій кузні, де хлопчик постійно допомагав старшим у роботі, він любив дивитися, як підковують коней, запам'ятав солдатів, котрі тих коней приводили, як уперше його на коня посадили, а потім усе життя він любитиме малювати коней. У Києві, у художньому технікумі, за цю любов його називатимуть «малим Самокишем». Солдатські коні із солдатами призвичаїли його до відчуття батального жанру.

У важкому 1933 році п'ятнадцятирічний Федір приїхав до Києва, де став учнем художнього технікуму (він тоді називався художньо-індустріальною школою). В одній групі з ним навчалися Тетяна та Олена Яблонські.

На все життя художник залишився вдячним своїм київським учителям: живописцям Карпові Трохименку та Іванові Хворостецькому, скульпторам Володимирові Климову та Григорієві Пивоварову, які заклали міцні підвалини високого реалістичного мистецтва. У київському технікумі Федір Іванович навчався рік, згодом два роки – у Харкові, потім закінчив підготовчі курси до вступу в Художній інститут у Києві, став його студентом. Та це був 1939-й рік призову до війська – і на довгі сім років з гаком майбутній художник потрапив в солдати, точніше – у моряки. Цікаво, що до Каспійської двічі Червонопрапорної флотилії він був призваний з іншим киянином – згодом знаменитим Іваном Валентином Задорожним. Ф. Недошовенко став старшиною 1-ї статті, начальником зміни радіоцентру штабу флотилії, обіймав офіцерську посаду. Спочатку через особливу секретність забороняли писати й малювати. Проте у флотській і столичній бакинській газетах у роки війни друкували його карикатури на фашистів, як і карикатури В. Задорожного. А потім створили своєрідну студію, у якій під керівництвом бакинських митців (здебільшого Риженка та Шапіро) була написана серія батальних полотен на тему оборони міст – героїв країни. Недошовенкові належить «Оборона Ленінграда» («Ленінград у блокаді»). А будучи направленим від флоту на парад Перемоги в Москву 1945 року, повіз на Всесоюзну художню виставку (свою першу

Всесоюзну виставку) три картини, виконані в одній техніці: «Портрет капітана 2-го рангу Чемоданова», «Катер-мисливець відбиває наліт авіації», «У фашистському застінку». Два місяці перебування в Москві тоді пішли не лише на виставку й парад, але й музеї, галереї і, найголовніше, на спілкування з митцями-побратимами, відвідування їхніх майстерень, розмови про творчість і мистецтво з Мальцевим, Нісським, Бубновим, Штраніхом, Сайфертісом, Пророковим, Рубльовим. У 1946 році, демобілізувавшись, Федір Іванович повернувся до Києва, відновив навчання в художньому інституті, який закінчив у 1951 році. Потім закінчив аспірантуру з напрямку естетики, три роки викладав естетику в Київському художньому інституті [1].

Педагогічна діяльність мала особливий вплив на його подальшу творчість і присвяту життя улюбленій справі, живопису. Теоретична база з естетики та професійна підготовка із живопису гармонійно поєднувались: як у педагогіці, так і творчості давали можливість більш глибоко опрацьовувати обрані напрями. Як викладач був уважний до студентів, цінував талановитих і ніколи не «завалював» на екзаменах, якщо не встигали підготуватись. Свої погляди на мистецтво та естетичну науку намагався передати студентам. Художник вважав, що естетична функція мистецтва не обмежується її благодворним впливом на емоційну сферу людського життя, а передбачає різнобічний розвиток людини, в усьому багатстві її духовних інтересів, у єдності почуттів, думок, волі, фантазії, самовідданості й ін.

На виставці 2004 року в Центральному будинку художника народний художник України Олександр Лопухов підкреслив: «Федір Недошовенко до останніх днів свого земного життя залишався скромним художником-трудівником і не менш скромною за своєю природою людиною. Але ж якою людиною! Він вивів у велике життя сотні своїх послідовників, які з роками стали відомими майстрами пензля. Федір Іванович був вольовою, завше безвідмовною людиною, його недарма поміж собою називали “душею колективу”. Це людина якогось особливого складу терплячості, про таких кажуть, що це людинолюби, він був і зостанеться в наших серцях як боєць пензля, високого подвигу в мистецтві. Його зоря не підвладна згасанню, бо ще має багатьом осяяти шлях» [3].

Проблема прекрасного має настільки ж тривалу історію, як і сама історія естетики. Погляди на прекрасне історично змінювались у процесі розвитку суспільства. Для того щоб людина могла естетично оцінити в явищах

природи ритм, симетрію, колір тощо, необхідно щоб вони були усвідомлені як прекрасне в її власних творах. У Ф. Недошовенка вже в спрощеній обробці матеріальних предметів, наданні їм доцільної форми, певної фактури, того чи іншого забарвлення, однорідного чи, навпаки, різнорідного, але в той чи в інший спосіб організованої, виникають ті якості, які усвідомлюються як прояв краси. У природі художник знаходить близькі йому стани, які він емоційно співпереживає. Звідси ж нерідке використання природи художником як гла, що слугує розкриттю характеру людини в його станкових тематичних творах. Такий прийом мав широке втілення в народному мистецтві. Картини природи залежно від їх об'єктивної суті (наприклад від пори року, доби, кліматичного поясу, станів та ін.) можуть викликати в людини радісні та бадьорі або сумні, печальні настрої зі всіма численними відтінками, взаємопереходами. Вони можуть відповідати або не відповідати певним станам людини, гармонізувати з ними або протирічити їм. Людина завжди сприймає природу відповідно до її власного (як суспільного, так й особистого) життя, шукає і бачить близькі їй риси.

У повоєнний період художник продовжує працювати над військовою тематикою. В. Підгора зазначив, що найбільш помітними батальними картинами Ф. Недошовенка є роботи 1977 року. «Розгром фашизму» та створений через десять років опісля «Бій під Вітою Поштовою (Оборона Києва)». У першій з них – три монументальні постаті бійців-переможців – типові й індивідуалізовані водночас, зображені на тлі палаючого Рейхстагу в Берліні – з почуттям виконаного обов'язку й надії, що звершилося, велично спостерігають за довгою колоною полонених ворогів. Ввівши в композицію цю безкінечну повзучу вервечку, митець досяг особливого змістовного звучання історизму, правдивість якого посилена завдяки червоному сяянню заграви та зображенню всього хаосу після страшної битви, підбитого танка, сталеві балки, вирви на місці перекриття – асфальту – подіуму, де ховаються ноги танкіста, що має можливість, нарешті, зі смаком запалити цигарку. Атмосфера цілого й промовистість деталей дають змогу вважати цю картину однією з краших у тематиці Другої світової війни української баталістики.

Зовсім іншою є «Оборона Києва». Панорамний погляд на широчезний краєвид передмістя Києва 1941 року, яке й стало найслабшим місцем в обороні столиці, висвітив багато перипетій жорстокого бою з фашистами. І, може, особливо

вдалою ця робота стала завдяки майстерній передачі краєвиду, який художник малював ще до війни, а зараз використав один з етюдів. Недошовенко-баталіст тут об'єднався із Недошовенком-пейзажистом. Цей сплав виявився міцним, а твір став одним із кращих в історичному плані, що й було відзначено в журналі «Образотворче мистецтво» в оглядовій статті 1987 року про художників-фронтовиків.

Професор В. Костецький, учитель художника, у своїй рекомендації до вступу його в СХСРС відзначав, що роботи Ф. Недошовенка: портрети, пейзажні етюди – є доказом того, що митець тонко відчуває колорит і цікаво komponує. Учителі К. Трохименко та С. Беседін спрямували увагу художника до шевченківської теми. У кінці 1960-х років він створив картину «Молодий Т. Шевченко пише вдовину хату», ескіз картини в музеї Т. Г. Шевченка в Пекіні [13, 107], 1989 року – «Зустріч Т. Шевченка з М. Щепкіним», 1995 року – «Липа Т. Шевченка в Седневі» та цілу низку седнівських краєвидів.

І в картинах, присвячених батальній темі, і в шевченківських полотнах треба було відтворити образи-портрети історичних постатей. Відомі роботи Ф. Недошовенка – портрети капітана річкового флоту П. Жука, архітектора М. Сорокалетова, О. Пархоменка.

Митець сповідує переконання, що мистецтво мусить бути емоційним і спонукати людей до прекрасного, до життя. Знайомлячись як пейзажист із місцем перебування, він вибирає мотив. З маленьким альбомом та олівцем у руках він робить начерки, ескізи, замальовуючи те, що подобається, і питає себе, чому подобається ця природа, «шукає» настрої, викликаний нею. Часто пригадує вірші чи пісні, що запали в душу (так, наприклад, було написано «Стоїть гора високая», картон, олія, 1985). А коли надійде робоча хвиля чи художницьке натхнення – пише твір за вже знайденою композицією. Митець належить до тієї численної когорти митців, які, як, приміром, Федір Коновалюк, найбільше цінують (чи цінували) свіжість живого почуття, легкість і невимушеність виконання, як кажуть у такому випадку, – «на одному диханні зроблене», «невиписаність» і певну недомовленість вислову, що має на меті надати можливість глядачеві самому доопрацювати, додумувати кінцевий результат, до якого автор проклав шлях [1].

На відкритті персональної виставки в Українському фонді культури 2005 року один з найближчих друзів, якого, як і Ф. Недошовенка, присутні називали гордістю українського мистецтва й класиком ХХ століття, народний

художник України Василь Іванович Забашта згадав, у яких умовах викарбовувався талант його побратима, як, узявши по одній-дві картоплини на обід, ішли, було, на цілий день на етюди та почували себе щасливими, якщо вдалося знайти необхідний штрих, відтінок, мазок або поєднання кольорів [11, 153].

Улюблений художником пейзажний жанр також широко представлений у творчості. Його українські краєвиди – «це цілком окреслене обличчя, своя особлива краса, історичні асоціації, конкретний зв'язок з народом». Його колориту властиві «дещо приглушена тональність, м'яка гама кольорів, пригашена світлосила». Це те, за що свого часу критикували К. Трохименка, бо воно не відповідало уявленням деяких ортодоксів соціалістичного реалізму «про оптимістичне спрямування радянської образотворчості» [5, 47]. Як і І. Хворостецький, він любив писати зиму. Його «зимки» – це чарівна сторінка в українській пейзажній ліриці. У зимових краєвидах є глибоко символічні моменти: картини переростають значення і пейзажного, і побутового жанрів. Це, швидше, картини-роздуми, у яких закладено, без сумніву, філософський підтекст [5, 46].

Живе почуття настрою, етюдне щільне письмо митець укладає в міцну композицію, яка інколи здається надміжною. Часто рух ліній і форм у творах Федора Недошовенка починається не з лівого кута картини, з якого глядач, як на це вказують дослідники, мимоволі в картину «входить», а з нижнього кута правого, по діагоналі розвиваючись у верхній лівий кут.

Найбільш виразними, можна сказати «недошовенківськими», композиціями є пейзажі «В зимовий день» (полотно, олія, 1968), «Кінець зими» (картон, олія, 1968), «Дощить. Будинок Лизогуба в Седневі» (картон, олія, 1980), «Липа Т. Г. Шевченка в Седневі» (полотно, олія, 1980), «Дорога в Седнів» (картон, олія, 1982), «Стоїть гора високая» (картон, олія, 1985). Але митець не є однозначним у komponуванні. Скажімо, у згаданому творі «Кінець зими» лінійна композиція ускладнена, діагональ справа – вгору – наліво переривається десь посередині картини і прямує в правий кут. Цікавим є в митця «схрещення двох напрямків розвитку композиції, і тут – поле для розвідок тих, хто композицію вивчає: «Зимовий пейзаж на чорній річці» (полотно, олія, 1985), «Жовтень. На Академічній дачі» (картон, олія, 1968), «Рання весна» (картон, олія, 1970), «Кам'яниця в Седнві» (полотно, олія, 1990) й особливо – «Біля партизанського гопіталю» (картон, олія, 1964).

Рис. 1. Натюрморт. Бузок, п., о., 99x130, 1962 р. [6, 129]

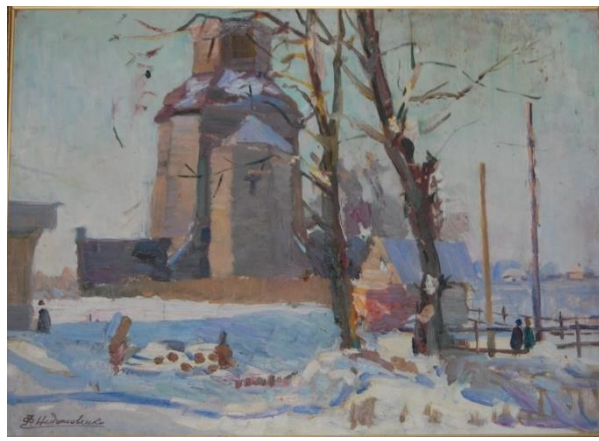

Рис. 2. Козацька церква в Седневі, к., о., 50x70, 1984 р.

Рис. 3. Сірий день, к., о., 50x70, 1964 р. [1]

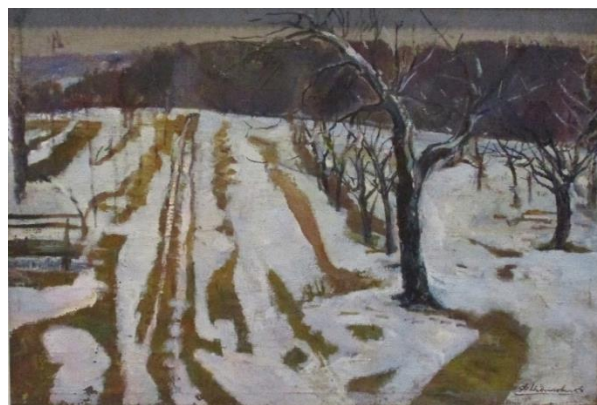

Рис. 4. Засніжений сад, п., о., 60 x 80, 1995 р. [12, 69]

Художник різноманітний у композиціях, очевидно, вони давались йому легко. Він тонко відчував простір і вміло його осягав (рис. 1–4). Влучно віднаходив смисловий і композиційний центри. Найсильнішим, напевно, компонентом мистецтва Ф. Недошовенка є колір. Сміливо розбиратися в поліфонії предметних форм і планів перспективи йому дало змогу відмінне почуття єдності тону й колірної гармонії. За рідкісними винятками (наприклад «В осінньому натюрморті», 1995) йому притаманна витончена, ненасичена колірна гама.

У процесі логічного мислення художник іде від конкретного до абстрактного шляхом відокремлення всіх першочергових рис від другорядних, очищення головного від усіх деталей, щоб суть явища постала в її найбільш виразному вигляді. Особливо можемо прослідкувати еволюцію художника на шляху відбору суттєвого й другорядного, порівнюючи роботи 1970-х років – «Жовтень. На академічній дачі» (1968) і, як приклад, 1990-х років – «Дворик», де відбір та узагальнення сягнули апогею. Своєю рукотворною практикою митець не тільки розширює красу сприйняття візуально, але й спонукає полинати у світ таїни живопису, про що не скажеш у натуралістичних підходах, які мають місце й у наш час.

Натураліст, наприклад, не може зрозуміти, що колір у живописі слугує не тільки для означення кольору, як такого, що притаманний предметам у природі, але, що він, разом з тим, володіє великою силою емоційного впливу на глядача. Оскільки натуралісти не бачать естетичного багатства кольору в дійсності, у їхніх картинах не має того багатства відтінків, переходів і взаємозв'язків кольору, які у своїй складній сукупності разом з освітленням створюють гармонійну єдність, що є складовою колориту в живописі. Також не відчувають і не помічають натуралісти всього багатства ліній і пластичних форм у реальній дійсності, гармонійна єдність котрих, яку передає художник в образотворчому мистецтві, створює красу рисунка, живопису, скульптури.

Наукова новизна статті полягає в осмисленні творчості Ф. Недошовенка, його мистецької і педагогічної діяльності. Художник стверджується в предметному світі не тільки опосередковано, через почуття, йому доступні, а також духовними переконаннями творити для людей.

Висновки. Сила мистецтва, його вплив на суспільство залежать від глибини розкриття в нім сутності явищ і ступеня емоційного впливу. Художні образи й типи, які створює художник,

відображають суспільний устрій своєї епохи. На творчість Ф. Недошовенка мав значний вплив весь попередній розвиток світового й українського мистецтва, саме тому має важливе значення культурна спадщина, художні традиції в мистецтві. Велику роль відіграє метод художньої творчості. Обраний реалістичний метод дав можливість художникові створити свій неповторний образний світ. Федір Іванович Недошовенко залишив нащадкам багатий творчий спадок у різних жанрах станкового живопису, що може бути предметом подальших досліджень.

Література

1. Підгора В. Федір Недошовенко. Живопис. Painting. Fedir Nedoshovtntko. Альбом-каталог. Київ : АртЕк, 2001. С. 3–6.
2. Підгора В. Символічні сніги митця. *Українське слово*. 2004. 15–21 вересня. С. 14.
3. Подільський Е. Талант високого подвигу. «Життя коротке, а мистецтво вічне». *Колос*. 2004. 9 жовтня. С. 2.
4. Єфремова В. Ствердження краси рідної землі. *Демократична Україна*. 2005. 17 вересня. С. 9.
5. Подільський Е. Відчуття барви – від Бога. «Життя коротке, а мистецтво вічне». *Культура і життя*. 2005. № 28–29. 27 липня. С. 8.
6. Підгора В. «Неперервність» – перша персональна виставка Федора Недошовенка. *Образотворче мистецтво*. 2005. № 2(54). С. 46–47.
7. Гончаренко К. Федір Недошовенко: мистецтво, створене серцем. *Образотворче мистецтво*. 2020. № 3–4. С. 26–27.
8. Єфремова В. Разом по життю. Конотоп: Офіс Центр, 2012. 114 с.
9. Федір Недошовенко. *Художники Києва* : творчо-біографічний довідник. Вип. 1. Київ : ІПРЕЗ, 2000. 129 с.
10. Федір Недошовенко. *Художники України* : творчо-біографічний довідник. Вип. 2. Київ : ІПРЕЗ, 2001. 149 с.
11. Максимович К. Співець краси рідної землі (з виставки Ф. І. Недошовенка). *АНТ*. 2006. № 16–18. С. 152–153.
12. Юхимець Г. М. Недошовенко Федір Іванович. *Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ)*. Київ, 2021. Т. 23. С. 69, 831.
13. Недошовенко Федір Іванович. *Збірка мистецьких творів Художнього музею Тараса Шевченка у Пекіні* : каталог. Пекін, 2018. С. 106–109.
14. Підгора В. Недошовенко Федір Іванович. На межі II–III тисячоліть. *Художники Києва. Із дерева*

життя українського образотворчого мистецтва. Живопис. Графіка. Скульптура. Криниця, 2009. С. 462, 566, 898, 902.

15. Юхимець Г. М. Недошовенко Федір Іванович. Розмай незалежної України. *Художники Києва. Українське образотворче мистецтво 1991–2011 років. Живопис. Графіка. Скульптура* : монографічний альбом. 2011. С. 565–566, 717, 718, 719.

References

1. Pidgora, V. (2001). Fedir Nedoshovenko. Painting. Painting. Fedir Nedoshovtntko. Album-catalog. Kyiv: ArtEk, 3–6 [in Ukrainian].
2. Podhora, V. (2004). Symbolic snows of the artist. *Ukrainian word*, 14 [in Ukrainian].
3. Podilskyi, E. (2004). The talent of a high feat. «Life is short, but art is eternal», 2 [in Ukrainian].
4. Efremova, V. (2005). Affirmation of the beauty of the native land. *Democratic Ukraine*, 9 [in Ukrainian].
5. Podilskyi, E. (2005). The sense of color is from God. «Life is short, but art is eternal». *Culture and life*, 28–29, 8 [in Ukrainian].
6. Pidgora, V. (2005). «Continuity» – the first personal exhibition of Fedor Nedoshovenka, 2 (54), 46-47 [in Ukrainian].
7. Goncharenko, K. (2020). Fedir Nedoshovenko: art created from the heart, 3–4, 26–27 [in Ukrainian].
8. Efremova, V. (2012). Together for life. Konotop: Office Center [in Ukrainian].
9. Fedir Nedoshovenko. (2000). Artists of Kyiv: Creative-biographical guide, 1. Kyiv: IPREZ [in Ukrainian].
10. Fedir Nedoshovenko. (2001). Artists of Ukraine: Creative-biographical guide, 2. Kyiv: IPREZ [in Ukrainian].
11. Maksymovich, K. (2006). Singer of the beauty of the native land (from the exhibition of F. I. Nedoshovenka). *ANT*, 16–18, 152–153 [in Ukrainian].
12. Yukhymets, G. M. (2021). Nedoshovenko Fedir Ivanovich. *Encyclopedia of Modern Ukraine (ESU)*. Kyiv, 23, 69, 831 [in Ukrainian].
13. Fedir Ivanovych Nedoshovenko. (2018). Catalogue. Collection of works of art of the Taras Shevchenko Art Museum in Beijing. Beijing, 106–109 [in Ukrainian].
14. Pidgora, V. (2009). Nedoshovenko Fedir Ivanovich. On the border of the 2nd and 3rd millennia. Artists of Kyiv. From the tree of life of Ukrainian fine art. Painting. Graphics. Sculpture. Krynysia [in Ukrainian].
15. Yukhymets, G. M. (2011). Nedoshovenko, Fedir Ivanovich. Paint an independent Ukraine. Artists of Kyiv. Ukrainian fine art of 1991–2011. Painting. Graphics. Sculpture: Monographic album. Krynysia [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 04.01.2023
Отримано після доопрацювання 07.02.2023
Прийнято до друку 15.02.2023*